

RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ

Olivier Gillet, *Religie și naționalism. Ideologia Bisericii Ortodoxe Române sub regimul comunist*, traducere de Mariana Petrișor, București, Compania, 2001.

Incitantul studiu apărut la editura Compania reprezintă o prelucrare a tezei de doctorat *L'Église orthodoxe et l'État communiste roumain (1948-1989). Étude de l'idéologie de l'Église orthodoxe: entre traditions byzantines et national-communisme*, susținută de Olivier Gillet în 1995 la Institutul pentru Studiul Religiilor și al Laicității din cadrul Universității Libere din Bruxelles, sub conducerea lui Hervé Hasquin. Teza a fost publicată în 1997 la Editura Universității Libere din Bruxelles cu titlul *Réligion et nationalisme. L'idéologie de l'Église Orthodoxe Roumaine sous le régime communiste*, de la care a pornit traducerea românească. Cercetarea a fost inițiată de o chestiune specială, care l-a animat, în mod sigur de la bun început, pe tânărul cercetător belgian și anume constatarea în Balcani a unui anumit raport care se creează între Biserică, Stat și societatea civilă, raport cu totul diferit față de relațiile de această natură practicate în Occident. Cercetătorul belgian își întemeiază rezultatele finale ale activității sale științifice pe un eșafodaj bibliografic de invidiat chiar și pentru un român nativ. Repetatele sale vizite în România, participările la numeroase întâlniri științifice de la Cluj-Napoca și din Occident pe tema interferenței dintre domeniul religios și cel socio-politic, studiile publicate¹, documentarea laborioasă și, nu în ultimul rând, învățarea unei limbi nu tocmai ușor de însușit, așa cum este limba română, fac din tipul de cercetare dedus din teza lui Olivier Gillet un model pentru orice cercetător.

Vom precede la o rezumare a principalelor teme întâlnite în lucrarea citată. Se pornește de la convingerea că nu este suficientă constatarea colaborării quasigenerale a Bisericilor, indiferent de coloratura lor confesională, cu regimurile comuniste. Prin urmare, trebuie cercetată zona ideologică proprie fiecărei Biserici, sectorul socio-doctrinar responsabil pentru antrenarea acestora în serviciul acestei plăgi ideologice a secolului trecut. Deși cuprinsul lucrării nu corespunde unei ordini cronologice, ci uneia tematice, în care diversele motive și idei nu sunt prezentate întotdeauna de la geneză la manifestarea lor discursivă explicită, lucru ce îngreunează posibilitatea unei perfecte inteligibilități a textului, se poate porni, în încercarea noastră rezumativă, de la rădăcinile practicii sociale a Bisericii, descoperite de autor în trimerile socio-religioase ale dreptului bizantin, din care s-au inspirat autorii *Statutului pentru Organizarea și Funcționarea Bisericii Ortodoxe Române*². Aceste "rădăcini" teoretice s-au transpus în ceea ce poartă numele de "cei trei stâlpi ai concepției ecleziale a Bisericii": autocefalia, autonomia și sobornicitatea (sinodalitatea), la care se adaugă vechile principii juridico-teologice ale nomocanonismului și iconomieii. Deși aceste norme juridice își dovedeau caracterul lucrativ și înainte de momentul preluării puterii politice din România de către comuniști, ele s-au evidențiat ca tip de practică socială în cadrul acestui regim, primind de la bun început o încărcătură terminologică aparte, prin *Apostolatul social*³ al lui Justinian Marina, instalat ca Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române în 1948. Lucrarea este privită ca o marcă explicită a adaptării Bisericii la noile realități politice ale României și are toate șansele de a constitui în mod independent un subiect de cercetare demn de a fi valorificat într-o teză de doctorat. În continuare se trece la o analiză interesantă asupra resorturilor naționalismului în discursul oamenilor Bisericii. Atât conceptul de "patrie", cât și cel de "națiune", capătă în discursul ortodox conotații speciale, cedând ca intensitate în fața celui de "neam", vehiculat cu o ambiguitate de proporții mai ales în "era Ceaușescu". În acest punct, autorul se oprește fără ezitare asupra unor teme care încă au în spațiul românesc constituția publică a unor tabuuri: supunerea creștinului față de stat, justificarea evanghelică și patristică a Patriei, "sergianismul" Bisericii Ortodoxe Române, antivaticanismul, ideea exclusivistă a "Frontului Ortodox" împotriva Occidentului, idee internaționalistă

¹ Vezi, de exemplu, O. Gillet, *Orthodoxie, nation et ethnicité en Roumanie au XX-ème siècle. Un problème ecclésiologique et politique*, în M. Crăciun și O. Ghitta (ed.), *Ethnicity and Religion in Central and Eastern Europe*, Cluj, Cluj University Press, 1995, p. 345-361.

² *Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române în Biserica Ortodoxă Română*, LXVII, 1949, 1-2, p. 1-48 (supliment) și L. Stan, *Statutul Bisericii Ortodoxe Române*, în *Studii Teologice* (seria a II-a), I, 1949, 7-8, p. 636-661.

³ Sub acest titlu generic sunt cuprinse următoarele lucrări ale patriarhului Justinian: *Apostolat social. Pilde și îndemnuri pentru cler*, I-II, București, 1948; *Apostolat social. Pilde și îndemnuri în lupta pentru pace*, IV, București, 1952; *Apostolat social: pentru pacea a toată lumea. Pilde și îndemnuri pentru cler*, V, București, 1955; *Apostolat social. Pilde și îndemnuri pentru cler*, VI, București, 1958; *Apostolat social. Pilde și îndemnuri pentru cler*, VII, București, 1962; *Apostolat social. Pilde și îndemnuri pentru cler*, VIII, București, 1966; *Apostolat social. Pilde și îndemnuri pentru cler*, X, București, 1968.

susținută de un sinod moscovit din 1948, terminologia ortodoxă a tezei continuității daco-romane, românismul, prezent în discursul ortodox sub multiple forme (coexistă aici un românism de factură interbelică, gândiristă, cu unul de inspirație comunistă), excluderea etnică și "filetismul" etc. Toate manifestările din spațiul public ale Bisericii Ortodoxe Române, în perioada 1948-1989, sunt puse de cercetătorul belgian sub semnul hotărâtor al ecleziologiei sale, construite pe cei trei piloni fundamentali: autonomie, autocefalie și sinodalitate. Din acest unghi teoretic, amplificat de valențele naționalismului ortodox, privește Olivier Gillet circumstanțele care au dus la desființarea Bisericii Greco-Catolice, în decembrie 1948, moment a cărui înțelegere își găsește în lucrarea de față un reazem important. Credem însă că afirmația autorului: "suprimarea ei (a Bisericii Greco-Catolice, n. n.) este o consecință imediată a principiului de excludere confesională care decurge din ideologia naționalistă a Bisericii Ortodoxe", este criticabilă, deoarece minimalizează rolul activ al statului comunist în această "afacere" confesională controversată. Pe o linie religioasă se pot întâlni, desigur, în cadrul discursului ortodox, resorturile unei concepții nemiloase la adresa existenței "uniatismului". Dar este invalidă, credem noi, echivalarea cauzală totală a afirmației de adineauri cu tristul moment de la sfârșitul deceniului al cincilea al secolului XX. Subiectul așteaptă încă să fie tratat dintr-o perspectivă lipsită de pasiuni de "tabără", în care să se ia în calcul toți factorii implicați și să se discute dinamica raporturilor dintre sfera teoretică și cea practică, "executivă", a chestiunii. Se iau în discuție, spre sfârșitul lucrării, chestiuni care interesează direct societatea românească de astăzi, ca, spre exemplu, raporturile dintre elita intelectuală a Bisericii și europenism. dezideratul religiei de stat, noua dreaptă creștină, alimentată și de reviste de factură creștin-ortodoxă etc.

Lucrarea se încheie cu un capitol dedicat raportului dintre "etica" ortodoxă contemporană și valorile democrației europene, capitol polemic, în care se întrezăresc resorturile unei atitudini ortodoxe românești situate în opoziție cu corpusul valoric democratic. În această direcție, autorul intră într-o contestată galerie de personalități (Vladimir Tismăneanu, Dan Pavel, H.-R. Patapievici, Tony Judt, Lucian Boia ș. a.) care au reușit să pună pe jar tabăra intelectualilor care mai văd încă în etnicism o formulă salvatoare pentru neamul românesc. Destinul traducerii în limba română a cărții lui Olivier Gillet este unul special. După cum era de așteptat, a trezit comentarii pătimașe în tabăra profesorilor și clericilor ortodocși⁴. A stârnit, oarecum neașteptat, reacția virulentă a unui recunoscut istoric, Alexandru Duțu, care, după propria-i mărturie, a fost membru în comisia care i-a acordat titlul de doctor cercetătorului belgian, opunându-se totuși deciziei, încercând să obțină și interdicția de la publicare a tezei acestuia⁵. Văzută de istoricul român ca o "ofensivă a spiritului laic împotriva creștinismului", lucrarea incriminată suferă de nenumărate "prejudecăți", de necunoașterea realităților românești. Analiza gândirii ortodoxe trebuie să fie dublată, în viziunea lui Alexandru Duțu, de o veritabilă libertate interioară. De pe aceleași poziții, istoricul afirmă că "viața religioasă nu trebuie confundată cu cea socială sau politică, decât dacă acceptăm modul de gândire modern, laic", rezervând Bisericii un refugiu sacral, tabuistic, în care fiind, nu permite nimănui priviri cu accente critice.

Sentințele pronunțate cu voce hieratică, din interiorul unei caste infailibile sub raport religios, ale cărei realități nu pot fi percepute de străini pentru simplul motiv că nu știu să gândească și să respire românește, ale cărei erori mundane sunt întotdeauna dublate prin explicații ce fac apel la argumente spirituale, nu sunt de folos nimănui. Societatea românească are nevoie de poziționări precum cea a lui Olivier Gillet. Fără a-i adresa un elogiu total, se cuvine să salutăm apariția acestei lucrări, care este în primul rând, o lecție de curaj și, în al doilea rând, un prim pas important pentru cunoașterea particularităților parcursului istoric al Bisericii Ortodoxe Române în perioada regimului comunist.

TIMOTEI GRAPĂ

Francois Furet, *Atelierul istoriei*. Cuvânt înainte: Șerban Papacostea, traducere: Irina Cristea, București, Editura „Corint”, 2002, 348p.+[1]f.

Atelierul istoriei redefinește istoria. Prin intermediul acestui volum François Furet pledează pentru o altfel de viziune asupra istoriei. Perspectivele propuse de autor sunt de a extinde domeniul istoriei în câmpul științelor sociale, de la care poate împrumuta termeni și metode de cercetare, dar și de a renunța la istoria-periodă în favoarea unei istorii-problemă, care să reprezinte „examenul analitic al unei singure chestiuni de-a lungul unor perioade considerate eterogene, interpretarea a ceea ce a fost prin prisma unei teorii sau a unei idei”⁶.

⁴ Vezi, de exemplu, recenzia lui Adrian Gabor, *Un neadevăr în locul unui mare adevăr!*, publicată în *Vestitorul Ortodoxiei*, XIV, 283-284, ianuarie 2002, p. 13.

⁵ A. Duțu, *Ortodoxie și laicitate*, în *Almanahul Bisericesc* al Arhiepiscopiei Bucureștilor, 1999, p. 65-69.

⁶ Șerban Papacostea – *Cuvânt înainte la François Furet, „Atelierul istoriei*, București, Ed. Corint, 2002, p. 8.